

МЕТОДОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ОСНОВНИХ КОНЦЕПТІВ ВІТАКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ У ПРОЦЕСІ ПОЯСНЕННЯ-ЗРОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНОГО БУТТЯ*

Микола КУБАЄВСЬКИЙ

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Тернопільського державного економічного університету

Copyright © 2005

Обґрунтовується ідея про те, що основні концепти вітакультурної парадигми, якими є Життя і Культура, виконують важливі методологічні функції у пізнанні соціальної реальності. Одна з них проявляється в тому, що свої потужні методологічні можливості вони виявляють тільки у взаємозв'язку і взаємодоповненні, а друга – у тому, що співвідношення з реальністю вони здійснюють опосередковано через першосмисли, символи, метафори, які надають основним концептам певного онтологічного смислу.

Парадигма (від грецьк. “paradeigma” – приклад, взірць) – це спосіб постановки і вирішення наукових проблем (Томас Кун). Змістом цього поняття є система переконань, цінностей і технічних засобів, що прийнята науковою спільнотою як найефективніша на даний період наукової діяльності й існує як наукова традиція. Вітакультурний, як і будь-якій іншій парадигмі, властиві загальні приписи-універсалії, на основі яких формуються методологічні положення для розв'язання наукових проблем і котрі використовуються як норми оцінки істинності й новизни отриманих результатів.

Використовуючи результати досліджень наукової школи професора А. Фурмана [3; 4; 5; 6], спробуємо проаналізувати *методологічні функції концептів Життя та Культура* у поясненні соціальної реальності.

З допомогою вітакультурної парадигми соціальне життя досліджується у двох взаємопов'язаних аспектах: одухотворення процесів життя культурою – соціокультурний підхід і дослідження динамічної, нелінійної, самоорганізуючої при-

* Дослідження здійснене в рамках кафедральної теми “Вітакультурний простір-час соціально-психологічного пізнання і перетворення дійсності” (Державний реєстраційний номер: 0104-U-000403), затвердженій Тематичним планом науково-дослідної роботи ТАНГ на 2005–2009 роки

роди соціокультурних процесів – системний підхід. Методологічна функція концепту Культура полягає в тому, щоб використати всі наявні засоби соціології, соціальної психології, культурології для відтворення існуючих форм соціального життя і творення нових, котрі регулюють поведінку, діяльність, спілкування і вплинки людей [4, с. 47]. Методологічна функція концепту Життя при осмисленні динамічних змін структур соціального буття зводиться до того, щоб за допомогою концептуальних схем сучасної філософії глибоко прорефлексувати цю динаміку, синтезувати суб'єкта і соціум в єдину антропогенну реальність. Отже, методологічне застосування концептів Життя і Культура дає змогу не тільки пояснювати соціальну реальність, а й через рефлексію домагатися її розуміння.

Основним методологічним імперативом вітакультурної парадигми є вимога використовувати дані концепти у взаємозв'язку і взаємодоповненні. Об'єктивною основою цієї єдності є те, що концепти Життя і Культура сфокусовані у сферну цілісність – у Людині як найвищій цінності і того, і другого. Залежно від того, в якому аспекті ми будемо розглядати останню, в такому ж взаємозв'язку і будуть використовуватися розглядувані нами концепти; якщо Людина є соціальна істота, то домінуватиме соціокультурний підхід, якщо вона вивчається як біосоціальна істота – системний підхід. Взяті у своїй відокремленості концепти Життя і Культури не тільки втрачають свій методологічний потенціал, а й протиставляються як взаємознищувальні, що чітко простежується в концепціях психоаналізу З. Фрейда, філософії життя Ф. Ніцше, аналітичної психології К.Г. Юнга. І це зрозуміло чому, адже дані концепції основною ознакою людини розглядають не свідомість, а підсвідоме.

Культурологічні інтуїції З. Фрейда, Ф. Ніцше, К.Г. Юнга в різноаспектних варіаціях зводяться до одного й того ж – до протиставлення Життя Культурі. На думку З. Фрейда, Культура ворожа Життю тим, що витісняє, не дозволяє, пригнічує найпотужніший життєвий потяг – сексуальність. Ф. Ніцше пропагував ідею створення Надлюдини, яка надає пріоритет основним життєвим поривам – силі, владі, могутності, пануванню тощо, заперечуючи при цьому всі морально-етичні вимоги культури. К.Г. Юнг стверджував, що культура пригнічує в людині її самотність, першосутність та утаємниченість Я. Аналізуючи відносини між Я і колективним несвідомим, він обґрунтовує постулат: чим більша кількість окремих індивідів об'єднуються в групу, тим сильніше пригнічуються індивідуальні якості кожного з них, особливо моральність, на якій базується свобода індивіда. "Велике суспільство, – пише він, – що виключно складається із прекрасних людей, за моральністю та інтелігентністю схоже на велику, тупу й скажену тварину" [7, с. 178].

Вітакультурна парадигма теоретично обґрунтовує положення, згідно з яким проблеми життя вирішуються засобами культури, а проблеми культури – засобами життя. Життя пронизане Духом, а Дух – Життям. А.Фурман, досліджуючи взаємозв'язок категорій "життя" і "культура", стверджує, що вони, як межові світоглядні універсалії, "є вихідними концептами, що у взаємодії утворюють глибинні програми соціального життя груп, етносів, народів" [4, с. 47].

Культуротворчі основи життя і життєстверджувальна сутність культури чітко проявляються у двох зустрічних мислеспрямуваннях: одне з них зорієнтоване на пошук духовних підвалів вітальності, друге – на життєвість мови, традицій, міфів, релігійних віровчень тощо. “Рухаючись назустріч одне одному, ці два мислеспрямування з’єднуються в одне ціле” [2, с. 109]. Поіменуємо їх як процеси *одухотворення життя* і *соціотворення життєдіяльних форм культури*. Соціальне життя є культурним феноменом, а культура – феноменом життєстверджувальним. Не існує життєздатних форм соціальності поза Культурою, вони не вписуються в культурне тіло. А Культура, у відірваності від Життя, зупиняється у своєму розвитку, “мертвіє”, існує у вигляді мертвих мов, нерозгаданих наскельних малюнків, знаків, символів, ієрогліфів тощо. Соціальне буття виробило культурний імунітет, а культура – життєвий. Ефективним способом пізнання взаємозв’язку і використання в методологічному плані одухотвореного та життєстверджувального мислеспрямування є *вітакультурна парадигма (див. рис.)*.

Наступною методологічною функцією основних вітакультурних концептів є те, що вони безпосередньо не співвідносяться з відповідною предметною реальністю, що задіяна у предмет пояснення-розуміння на зразок природничо-наукових понять або філософських категорій. Концепти Життя і Культура є світоглядними універсалами, сутність яких до сих пір ховається від науки. “Питання про сутність життя та його визначення було і залишається предметом дискусій різних філософських і природничо-наукових шкіл та напрямків” [1, с. 370–371]. Борис Попов пише, що цей концепт “містить десятки смислів, сотні смислових відтінків, мільйон особистих значень... Вичерпати його зміст несила нікому” [3, с. 41]. Це ж стосується і концепту Культура. Якщо в 1952 році американські антропологи Альфред Луїс Кребер та Клайд Клакхон навели 164 визначення терміна “культура”, то в 1964 році ними було систематизовано 257 дефініцій. За оцінками фахівців, загальна кількість сучасних дефініцій цього концепту зросло приблизно вдвічі.

Життя і Культура як атрибути соціального буття, взаємодіючи між собою, відтворюють його різноманітні, унікальні, швидкоплинні конкретності, неповторні у своїх внутрішніх сутнісних і зовнішніх, почуттєвих формах прояву, чисельність яких нескінченна. Розмаїття явищ, подій, процесів, формопроявів тотальності соціального буття систематизуються взаємозв’язком Культури і Життя й уводяться в предметне поле досліджень вітакультурної парадигми. Однак відтворити цю нескінченність формовиявів соціальності за допомогою наявної системи понять неможливо. Тому методологічні можливості вітакультурної парадигми виходять за межі вимог і правил лінійної логіки.

Найавторитетніші дослідники методологічних аспектів вітакультурної парадигми зазначають, що для відтворення латентної інформації, закладеної у її глибинах, використовуються метафори, символи, першосмисли, знаки, “які об’єднані своєрідним синтезом Культури і Життя” [3, с. 38].

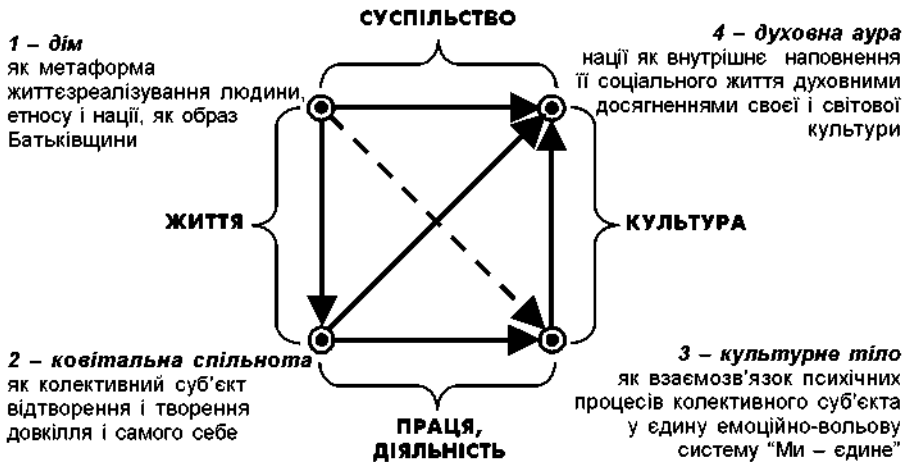

Рис.

*Чотирисходинковий інтерпретаційний шлях пізнання,
означений вітакультурною парадигмою
(за А.В.Фурманом)*

Аналізуючи основні підходи вітакультурної парадигми до вирішення будь-якої проблеми, А. Фурман зазначає, що спроектовані на гуманітарну сферу, вони здійснюють "прокладання чотирисходинкового інтерпретаційного шляху, а саме: від метафори Дому до ковітальної спільноти, і далі – до Культурного тіла та духовної аури колективістськи локалізованого соціуму" [6, с. 8]. Б. Попов, осмислюючи символіко-культурологічну гіпотезу походження соціуму-етносу та людини, вказує, що не зняття праці, а психофізіологічний стан особин мав першорядне значення у цьому процесі. Саме у цьому стані, на думку вченого, народжувалися людські першосмисли колективності, що усували біологічну, індивідну окремішність і на противагу їй витворювали Культурне тіло групової природи. "Культурне тіло сприймало себе, відтворювало себе і світ культури у творчих пориваннях, перемагаючи свою німотність, простуючи з темряви безтямності до світла людських сенсів" [3, с. 45]. Методологічна універсальність та ефективність основних концептів вітакультурної парадигми полягає в тому, що соціальна реальність "освоюється" з допомогою метафор, символів, першосмислів, які утворюють їх онтологічний аспект.

Підсумовуючи основну ідею цього повідомлення, вкажемо на дві *методологічні функції основних концептів вітакультурної парадигми*.

Першу можна сформулювати так: лише в діалектичному взаємозв'язку, що є сутністю вітакультурної парадигми, вони виявляють свою методологічну ефективність. Поза цією єдністю основні концепти вітакультурної парадигми втрачають свою методологічну значущість, стають предметами вивчення природничих та гуманітарних наук. Друга вказує на їх опосередковане відношення до тієї сфери соціальної реальності, яка знаходиться у предметному полі пояснення-розуміння вітакультурної парадигми, світоглядними універсаліями якої є Життя і Культура. Вони співвідносяться з реальністю з допомогою першосмислів, метафор, символів, з допомогою яких набувають певного онтологічного смислу.

1. Карако П. Жизнь / Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный дом, 2003. – С. 370–371 с.
2. Нельга О. Теорія етносу. Курс лекцій: Навчальний посібник. – К.: Тандем, 1997. – 368 с.
3. Попов Б. Альтернативна модель етносу та людини. (Кілька зауваг щодо вітацентричної парадигми) // Філософська думка. – 2001. – №4. – С.37–53.
4. Фурман А. Теорія освітньої діяльності як метасистема // Психологія і суспільство. – 2002. – №3–4. – С. 20–58.
5. Фурман А. Психокультура української ментальності: Наукове видання. – Тернопіль: Економічна думка. – 2002. – 132 с.
6. Фурман А., Сівак С. Практична психологія у соціальній роботі: Навчально-методичний посібник. – Частина 2: Вітакультурна парадигма практичної психології. – Тернопіль: ІЕСО, 2004. – 82 с.
7. Юнг К. Очерки по аналитической психологии. – Мн.: Харвест. – 2003. – 528 с.

Надійшла до редакції 2.04.2005